

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.2

К. В. Бахчев
здобувач

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДО ПИТАННЯ СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА НЕПОВНОЛІТНІМИ

У загальній теорії криміналістики спосіб учинення злочину давно і дуже ретельно вивчається. Адже його дослідження має важливий характер під час розслідування кримінально-караних діянь. Зазначений елемент механізму злочину в структурі будь-якої криміналістичної характеристики посідає важливе місце. Багатоманітність способів учинення хуліганства дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою неповнолітнього злочинця, слідовою картиною, обстановкою вчинення тощо.

Дослідженню способів учинення злочинів приділили свою увагу такі вчені-криміналісти, як: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Ш. Жорданія, Г.Г. Зуйков, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, М.В. Салтевський та ін. Дослідженню способів учинення хуліганства присвятили свої праці М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, М.М. Єфімов, В.І. Захаревський, Н.О. Кононенко, А.О. Крикунов, М.А. Очеретяний тощо. Але наше дослідження показало деякі відмінності динаміки способів учинення хуліганства неповнолітніми від тих, що були вказані в дослідженнях зазначених авторів.

Метою статті є дослідження способів вчинення хуліганства неповнолітніми.

Розглядаючи поняття способу вчинення злочину як криміналістичної категорії, обов'язково потрібно звернутись до праці Г.Г. Зуйкова, в якій автор доречно зазначив, що «спосіб учинення злочину є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу» [7, с. 12]. Разом із тим, хоча поняття способу вчинення злочинів і можна вважати усталеним, але способи як окремі прояви, як зазначає С.М. Зав'ялов, зараз значно видозмінюються не тільки у зв'язку з появою нових видів злочинів, але й у рамках традиційних діянь унаслідок значної зміни можливостей та умов злочинної діяльності [5, с. 151–152].

Щодо важливості дослідження способу вчинення злочину в криміналістичній характеристиці злочину можна зазначити, то ще родоначальник криміналістики Г. Грос писав, що «найважливіша ознака для виявлення і викриття злочинців – це ті дрібні технічні прийоми, які вони засвоюють і потім з неминучою точністю та постійністю застосовують у справі» [3, с. 46]. Тобто визначення певного способу вчинення злочину сприяє наданню певної характеристики особи злочинця.

Передусім слід наголосити на тому, що спосіб учинення злочину розглядається у вузькому та широкому значеннях. Якщо в першому випадку спосіб учинення злочину є лише певним діянням особи, як зазначає Г.Г. Зуйков, то в другому він також включає в себе підготовку, вчинення та приховування злочинних дій [7, с. 15]. Тому ми підтримуємо думку Є.І. Макаренка, який зазначає, що спосіб учинення злочину детермінується низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед них поряд із випадковими мають місце постійно діючі протягом тривалого періоду. Взагалі, спосіб може характеризуватися наявністю системи взаємопов'язаних дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів діяння [9, с. 25–26].

Звичайно, для криміналістів найбільше значення мають повноструктурні способи. Адже, як справедливо зазначає М.В. Салтевський, встановлення структурних способів, що мали місце в розслідуваному кримінальному злочині, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину [10, с. 425].

Отже, з огляду на вищезазначене й будемо розглядати по черзі способи підготовки, вчинення та приховування хуліганства неповнолітніми.

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень доводить, що неповнолітні досить рідко здійснюють заходи підготовки (17%) та приховування (42%) хуліганських дій. Все це свідчить про наявність неповноструктурного способу вчинення хуліганства. Визначено основні способи вчинення злочину.

Щодо підготовки до вчинення хуліганських дій неповнолітніми, то вивченням кримінальних проваджень нами встановлено, що серед усіх фактів заходи підготовки полягали в таких діях:

- 1) планування злочину – 10%;
- 2) пошук об'єкта посягання – 9%;
- 3) добір співучасників злочину – 7%;
- 4) розподіл ролей між співучасниками – 1%.

Тобто хуліганські дії можуть мати етап підготовки, про що яскраво свідчить приклад футбольного хуліганства. Так, фанати можуть заздалегідь підготувати знаряддя вчинення злочину (холодну, вогнепальну зброю тощо), яку плануватимуть використати для порушення громадського порядку, а не для спричинення тілесних ушкоджень іншим особам. У даному випадку це відшукування, пристосування, підготовка знарядь злочину [4, с. 206].

Разом із тим на футбольних матчах можливі хуліганські прояви і без попередньої підготовки. Про спосіб учинення таких П.В. Шалдирван зазначає, що він залежить від ситуативних факторів і, звичайно ж, не має добре виражених ознак попереднього готування, ретельного планування, колективного виконання з розподілом ролей, належного технічного забезпечення і високого професіоналізму в діях виконавців [13, с. 57]. Та все ж таки не можна заперечувати, що підготовка до хуліганства може здійснюватися в разі вчинення цього суспільно-небезпечного діяння.

Під час вчинення будь-якого злочину важливе місце, як доречно вказує С.М. Зав'ялов, «займає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта. Здійснюючи злочинний намір, він вивчає та аналізує низку обставин, за яких має діяти, зважає на можливості осіб, з якими планує вчинити злочин. Як правило, на цьому етапі суб'єкт окреслює план своїх дій, обмірковує послідовність виконання деяких з них, готує знаряддя й засоби вчинення злочину, обирає спосіб їх застосування, продумує усунення певних перешкод, способи маскування слідів злочину» [6, с. 37].

Досліджуючи спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, необхідно зазначити, що різні вчені надавали певні класифікації цього елемента. Наприклад, в основі хуліганської діяльності М.В. Салтевський виділяв такі елементи, як жест, слово та фізична сила і відповідно до них класифікував усі способи хуліганських дій [11, с. 16]. Ця класифікація, дійсно, може мати місце, якщо розслідувати хуліганство без кваліфікуючих обставин.

Досліджуючи класифікації способів вчинення хуліганства, що наводяться різними авторами, ми знаходили деякі з них, що відповідали криміналістичному розумінню способу вчинення злочину. Так, ми погоджуємося з М.С. Бушкевичем, який класифікував способи вчинення хуліганства,

пов'язані із застосуванням насильства або використанням зброї, залежно від виду зброї чи інших предметів таким чином: з використанням вогнепальної зброї, з використанням холодної зброї, з використанням спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень, з використанням випадково підібраних предметів, шляхом нацькування собак [2, с. 124].

У структурі злочинної діяльності, як доречно зазначає М.В. Салтевський, засоби вчинення злочину – це засоби «праці» злочинця, до яких належать не тільки матеріальні предмети, але й нематеріальні діяння, слова, мімічні рухи тощо. Знаряддя праці бувають пристосованими предметами та приладами, за допомогою яких виконується певна робота або ж дія (машина, інструмент, транспорт тощо), і непристосованими (палка, камінь тощо). Пристосовані засоби вчинення злочину на зорі криміналістики називали «злодійськими інструментами», на відміну від інструментів столярних, слюсарних, які, проте, можуть використовуватись для вчинення злочину, але які не можна назвати знаряддям учинення злочину» [10, с. 40–41]. Під час вчинення хуліганських дій злочинець діє на об'єкти посягання різними предметами, і дослідження цих предметів є однією з частин розслідування хуліганства.

У постанові Пленуму Верховного Суду України № 10 «Про судову практику в справах про хуліганство» від 22.12.2006 р. зазначено, що вогнепальною зброєю вважаються пристрої промислового чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда, що приводиться в рух енергією порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей. Це всі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами, газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя, в тому числі обрізи із гладкоствольної мисливської зброї. Ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян [12].

З приводу застосування вогнепальної зброї потрібно зазначити, що наразі питання нагляду та контролю за суб'єктами, які мають дозвіл на виробництво, ремонт, торгівлю, передачу, облік, зберігання, утилізацію вогнепальної зброї, є досить дискусійним. Так, І.Г. Богатирьов зазначає, що назріла потреба розширити можливість держави щодо роботи автоматизованої інформаційно-пошукової системи нагляду та контролю за вогнепальною зброєю [1, с. 13].

Холодною зброєю вважаються предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам зброї, чи інші предмети, що справляють колочий, колото-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою [12].

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки, як застосування під час вчинення хуліганських дій вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для заподіяння тілесних ушкоджень, слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв або намагався заподіяти тілесні ушкодження, або коли їх використання у процесі хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Так, 16 листопада 2010 р. близько 23 год. гр. В., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на проспекті Леніна, біля буд. 109, показуючи п'яну хвацькість, із хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, з особливою зухвалістю вистрілив у гр. Ж. зі зброї, яка балістичною експертизою була визнана вогнепальною, чим наніс гр. Ж. тілесні ушкодження [8].

До заздалегідь заготовлених предметів, які хоча й не зазнали попереднього оброблення, але ще до початку хуліганства були заготовлені винним для заподіяння тілесних ушкоджень, можна віднести будь-які предмети (господарський, садовий або складаний ніж, молоток, шило, ножиці, гумовий кийок тощо), якими реально можна заподіяти тілесні ушкодження, які умисно й цілеспрямовано приховані чи принесені на місце вчинення злочину і були застосовані під час вчинення хуліганства [12].

Практика судів, відповідно до якої необхідною умовою для кваліфікації дій за ч. 4 ст. 296 КК є доведеність наявності у винного мети носіння ножа для заподіяння тілесних ушкоджень, не є правильною. По-перше, ніж має колото-ріжучі властивості, й за своїм призначенням може бути використаний з будь-якою метою, в тому числі для заподіяння шкоди здоров'ю особі шляхом завдання ударів, порізів тощо. По-друге, встановлення наявності такої мети (виходячи з різноплановості застосування ножа) на практиці є майже неможливим. Це призводить до того, що хуліганські дії із заподіянням потерпілому ножових поранень не одержують у суді належної правової оцінки, що надає можливість винній особі за вчинення тяжкого злочину unikнути більш суворої відповідальності.

Підбиваючи підсумок щодо класифікації способів учинення хуліганства, пов'язаних із застосуванням насильства або використанням зброї, залежно від виду зброї чи інших предметів, зазначимо таке.

Вивченням кримінальних проваджень за досліджуваною категорією серед способів учинення неповнолітніми хуліганства вирізняються такі:

- 1) цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (56%);
- 2) створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (14%);
- 3) порушення спокою громадян у квартирах (3%);
- 4) порушення спокою громадян у громадських місцях (26%);
- 5) опір працівникам правоохоронних органів (11%);
- 6) пошкодження майна (31%);
- 7) використання вогнепальної (2%), холодної зброї (13%), спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (21%).

Взагалі, спосіб приховування злочину, як зазначав М.В. Салтевський, має місце в тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій із приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) приховуються злочини, вчинені з необережності» [11, с. 426].

Шляхом аналізу кримінальних проваджень нами встановлено, що приховування хуліганства неповнолітніми полягало в такому:

- 1) знищення слідів злочину – 19%;
- 2) давання неправдивих свідчень у разі викриття, в тому числі висунення алібі – 26%;
- 3) відмова від давання показань – 11%.

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень доводить, що неповнолітні досить рідко здійснюють заходи підготовки (17%) та приховування (42%) хуліганських дій. Все це свідчить про наявність неповноструктурного способу вчинення хуліганства. Визначено основні способи вчинення злочину. Класифікація способів учинення хуліганства на основі перелічених елементів дозволяє чітко уявити «слідову картину» місця злочину, прогнозувати джерела ідеальних та матеріальних слідів-відображень. На останок зазначимо, що криміналістичне значення способу вчинення хуліганства неповнолітніми, а також використання даних щодо них на досудовому слідстві ґрунтуються на властивості їх повторюваності в злочинній діяльності тих самих і різних осіб.

Література

1. Богатирьов І.Г. Наукові погляди на проблему протидії злочинам, що вчиняються з використанням зброї / І.Г. Богатирьов // Науковий журнал «Право і суспільство». – 2011. – № 1. – С. 11–14.
2. Бушкевич Н.С. Классификация способов совершения хулиганства группой лиц / Н.С. Бушкевич // Вестник Академии МВД республики Беларусь. – Минск, 2008. – № 1 (15). – С. 121–125.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики / Г. Гросс. – СПб, 1908. – 870 с.
4. Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину / М.М. Єфімов // Науковий журнал «Право і суспільство». – 2011. – № 3. – С. 206–210.
5. Завьялов С.М. Новые элементы и характеристики способа совершения преступлений / С.М. Завьялов // Материалы конференции: Актуальные проблемы криминалистики. – Донецьк, 2001. – С. 151–153.
6. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09 / С.М. Зав'ялов. – Київ, 2005. – 20 с.
7. Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / Г.Г. Зуйков. – М, 1970. – 41 с.
8. Кримінальна справа № 1-200/11. – Архів Жовтневого районного суду м. Запоріжжя, 2011 рік.
9. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц; дисс. ... кандидата юридических наук : 12.00.09 / Е.И. Макаренко. – Москва, 1983. – 200 с.
10. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підручник] / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
11. Салтевський М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В. Салтевський // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев, 1982. – Вып. 25. – С. 13–21.

12. Постанова № 10 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про хуліганство» від 22.12.2006 р.

13. Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09 / П.В. Шалдирван. – Київ, 2005. – 20 с.

Анотація

Бахчев К. В. До питання способів учинення хуліганства неповнолітніми. – Стаття.

Наукова стаття присвячена висвітленню способів учинення хуліганства неповнолітніми. Розглядаються різноманітні способи вчинення хуліганства, а також розробляється їх класифікація для більш швидкого розслідування кримінального правопорушення.

Ключові слова: хуліганство, криміналістична характеристика, спосіб вчинення злочину.

Аннотация

Бахчев К. В. К вопросу о способах совершения хулиганства несовершеннолетними. – Статья.

Научная статья посвящена освещению способов совершения хулиганства несовершеннолетними. Рассматриваются разнообразные способы совершения хулиганства, а также разрабатывается их классификация для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: хулиганство, криминалистическая характеристика, способ совершения преступления.

Summary

Bakhchev K. V. The question of ways of committing hooliganism to minors. – Article.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the hooliganism. Typical situations of the investigation are examined, and the activity of the investigator by carry out urgent and next investigating acts is examined too.

Key words: hooliganism, criminalistic characteristic, investigating acts.